

ΚΕΝΤΡΟ ΨΥΧΟΔΡΑΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΜΑΔΙΚΗΣ ΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

Locus, matrix, status nascendi και η έννοια των clusters

Γαβριηλοπούλου Αναστασία
Εκπαιδεύτρια : Σοφία Συμεωνίδου

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της θεωρίας του Moreno και οι διαφορές της από την ψυχανάλυση

Η θεωρία του Moreno παρότι προσέφερε πολλά σε ψυχοθεραπευτικό επίπεδο, υστερούσε σε έναν άλλο τομέα. Όπως αναφέρει ο Bustos (1994), ο Moreno δεν ενδιαφέρθηκε ποτέ να αναπτύξει μια αυστηρώς δομημένη και μεθοδολογική θεωρία όπως ήταν η ψυχανάλυση. Η έλλειψη αυστηρής θεωρητικής βάσης, δημιούργησε δυσκολίες στην κατανόηση και εφαρμογή του ψυχοδράματος.

Η μέθοδος στο ψυχόγραμμα μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο μέσα από τη βιωματική επαφή μ' αυτό. Ο Bustos (1994) λέει χαρακτηριστικά πως, ο καλύτερος τρόπος για να διδαχτεί κανείς το ψυχόγραμμα είναι μέσα από την ενεργό συμμετοχή του στους ρόλους του πρωταγωνιστή, του βοηθητικού εγώ (*auxiliary ego*), του σκηνοθέτη, του μέλους της ομάδας. Μάλιστα, σε αντίθεση με την ψυχανάλυση, η οποία δίνει βαρύτητα στη λογική (*rational*), ο συναισθηματικός παράγοντας (*emotion*) έχει κεντρική θέση στο ψυχόγραμμα.

Επιπλέον, το ψυχόγραμμα σχεδιάστηκε για να λειτουργήσει ως θεραπεία. Γι' αυτό η ψυχοδραματική θεραπεία έχει άμεσα αποτελέσματα και μπορεί να περιοριστεί σε μια ή το πολύ σε δυο ή τρεις συνεδρίες, ενώ στην ψυχανάλυση η ψυχοθεραπευτική διαδικασία είναι μακροχρόνια.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, οι έννοιες του *locus*, του *status nascendi* και του *matrix* αποτελέσαν ένα υποτιμημένο κομμάτι της θεωρίας του Moreno, το οποίο όμως θα μπορούσε, εάν εξελιχθεί, να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο στην ψυχοδραματική μέθοδο (Bustos, 1994).

Οι έννοιες *Locus*, *Matrix* και *Status Nascendi* στη θεωρία του Moreno

Οι Moreno και Moreno (1977: 58), αναφέρουν ότι το *locus*, το *matrix* και το *status nascendi* αντιπροσωπεύουν τρεις όψεις της ίδιας διαδικασίας και τονίζουν ιδιαίτερα την ισχυρή αλληλεξάρτηση μεταξύ αυτών των παραγόντων σε σημείο που ο καθένας απ' αυτούς δεν υφίσταται χωρίς την ύπαρξη των υπολοίπων. Για να μπορέσει όμως κανείς να κατανοήσει την αλληλεξάρτηση αυτών των εννοιών, θα πρέπει πρώτα να κατανοήσει την ιδιαίτερη χρήση τους μέσα στη θεωρία του Moreno.

Ο Moreno με τον όρο *locus* εννοεί το περιβάλλον μέσα στο οποίο γεννιέται «κάτι». Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για ένα σύνολο συντελεστικών παραγόντων που ενεργοποίησαν μια συγκεκριμένη αντίδραση ή ένα ρόλο. Είναι ένας συνδυασμός περιβαλλοντικών συνθηκών (κοινωνικών, οικογενειακών κ.α) που πλαισιώνουν τον

πρωταγωνιστή και που είναι καθοριστικής σημασίας στην τελική μορφή που θα έχει αυτή η αντίδραση ή ο ρόλος, αυτό δηλαδή που ονομάζεται *matrix*. Το matrix λοιπόν, είναι η συγκεκριμένη αντίδραση του ατόμου στα ερεθίσματα που ήταν παρόντα. Τέλος, ο όρος *status nascendi* έχει μια χρονική διάσταση και δηλώνει την συγκεκριμένη στιγμή στην οποία ανέκυψε αυτή η αντίδραση του ατόμου. Το status nascendi είναι καθοριστικός παράγοντας στην μορφή που θα έχει αυτή η αντίδραση.

Αν αυτοί οι παράγοντες είναι έγκυροι για όλες τις ανθρώπινες πράξεις και προσπάθειες, τότε θα μπορούσαν να βρουν εφαρμογή μέσα στην ψυχοδραματική τεχνική και να βοηθήσουν τον ψυχοθεραπευτή να κατανοήσει καλύτερα τον ψυχικό κόσμο του θεραπευόμενου (Bustos, 1994). Πιο αναλυτικά, σε μια ψυχοδραματική συνεδρία, ο ψυχοθεραπευτής, αφού πρωταρχικά εντοπίσει μέσα από τη δράση τι είναι αυτό που δεν «πηγαίνει καλά», το οποίο και θα αποτελέσει το επίκεντρο της συνεδρίας, προσπαθεί να διερευνήσει το locus, δηλαδή το περιβαλλοντικό πλαίσιο του πρωταγωνιστή. Ο βασικός στόχος όμως για τον ψυχοδραματιστή είναι να διερευνήσει πως αντέδρασε ο πρωταγωνιστής σ' αυτό το πλαίσιο και σε ποιο βαθμό αυτή η αντίδραση συνιστά δική του επιλογή. Έτσι, θα έχει ανακαλύψει το matrix του πρωταγωνιστή. Στο ψυχόδραμα, ο ψυχοθεραπευτής προσπαθεί να ανακαλύψει το locus έτσι ώστε να μπορέσει να εστιάσει στο matrix του πρωταγωνιστή και να δουλέψει ψυχοθεραπευτικά μ' αυτό, σε αντίθεση με άλλες θεραπείες, οι οποίες σπαταλούν πολύ χρόνο δουλεύοντας με μια σειρά γεγονότων και καταστάσεων που καθόρισαν την ανάπτυξη του θεραπευόμενου, αντί να εστιάζουν κατευθείαν στη στιγμή που πυροδοτήθηκε η συγκεκριμένη αντίδραση (Bustos, 1994).

Βέβαια, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η αντίδραση που ανακύπτει από τα ερεθίσματα που δεχόμαστε, είναι διαφορετική για τον καθένα από εμάς και εξαρτάται από διάφορους παράγοντες. Έτσι, κάποιος μπορεί να έχει μάθει να αντιδρά σε καταστάσεις αναπτύσσοντας, για παράδειγμα, ένα πρότυπο συμπεριφοράς βασισμένο στη φυγή ή στην άρνηση. Τα περισσότερα από τα άτομα που έρχονται για ψυχοθεραπεία έχουν αναπτύξει ένα δυσλειτουργικό πρότυπο συμπεριφοράς ή ρόλο, προκειμένου να μπορέσουν να χειριστούν καταστάσεις. Παρόλα αυτά, τέτοια δυσλειτουργικά πρότυπα συμπεριφοράς και ρόλοι μπορούν να αλλάξουν, εάν ο θεραπευόμενος κατανοήσει γιατί συμπεριφέρεται μ' αυτό τον τρόπο. Η διαδικασία αντικατάστασης του δυσλειτουργικού προτύπου συμπεριφοράς από ένα νέο, πιο λειτουργικό ονομάζεται *re-matrixisation*.

Σύμφωνα με τον Bustos (1994), κατά τη διάρκεια του ψυχοδράματος θα πρέπει να βρεθεί «χώρος» να εκτονωθούν τα έντονα συναισθήματα, δηλαδή να επέλθει κάθαρση. Η κάθαρση πρέπει πάντα να προηγείται του re-matrixisation, διαφορετικά η ποσότητα της έντασης που υπάρχει, θα εμποδίσει την υιοθέτηση του καινούριου προτύπου συμπεριφοράς. Φαίνεται λοιπόν πως, ο ψυχοθεραπευτής εστιάζοντας στο δυσλειτουργικό πρότυπο συμπεριφοράς του θεραπευόμενου, τον βοηθά να πάρει πρωταρχικά την ευθύνη αυτής της συμπεριφοράς και έπειτα να υιοθετήσει μια πιο ώριμη και λειτουργική.

Η έννοια των clusters

Ένα άλλο τμήμα της θεωρίας του Moreno το οποίο θα μπορούσε να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο στο ψυχόγραμμα είναι η έννοια των *clusters*. Ο Moreno ήταν αντίθετος με την χρήση διαγνωστικών κριτηρίων και κλασσικών ψυχιατρικών ταξινομήσεων και προσέγγισε τον ανθρώπινο πόνο με έννοιες που βασίζονται στην υγεία παρά στην παθολογία (Bustos, 1994). Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο λοιπόν, δημιουργήθηκε και η έννοια των clusters.

Τα clusters αποτελούν ουσιαστικά ομάδες ρόλων. Όπως αναφέρει ο Moreno (1934/1953), οι ρόλοι δεν είναι απομονωμένοι, αλλά τείνουν να σχηματοποιούνται σε ομάδες. Βασικό χαρακτηριστικό είναι η μεταξύ τους επικοινωνία (*intercommunication*) και η ικανότητα για «ανταλλαγές» στοιχείων. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι το πρότυπο μιας συμπεριφοράς που αποκτήθηκε μέσα από την ενεργοποίηση ενός ρόλου, μπορεί να εφαρμοστεί και σε άλλους ρόλους παρόμοιας δυναμικής. Παράδειγμα μιας τέτοιας «ανταλλαγής» θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του πατέρα με το ρόλο του εργοδότη, όπου και τους δυο ρόλους χαρακτηρίζει η εξουσία.

Αν εξαιρέσουμε τους ψυχοσωματικούς ρόλους, οι οποίοι μπορούν να γίνουν κατανοητοί περισσότερο ως πρωτορόλοι ή έμφυτες λειτουργίες του ρόλου του βρέφους για να μπορέσει να επιβιώσει, ο Moreno διέκρινε τρεις βασικές ομάδες ρόλων (βλ. παράρτημα), οι οποίοι συμβαδίζουν με την εξελικτική πορεία του ανθρώπου.

Πρώτη ομάδα (cluster one)

Οι ρόλοι αυτοί εμπεριέχουν τις έννοιες της εξάρτησης και της παθητικότητας. Οι έννοιες αυτές είναι χαρακτηριστικές των πρώτων σταδίων της παιδικής ηλικίας,

όπου το παιδί έχει ανάγκη από τον γονέα για να το φροντίσει. Αν σ' αυτές τις πρώιμες εμπειρίες του παιδιού οι έννοιες της εξάρτησης και της παθητικότητας γίνουν αποδεκτές από το περιβάλλον του, χωρίς να του προκαλούν άγχος -το οποίο είναι κατά βάση πολιτισμικό (πολιτισμική πίεση για αυτονομία και ανεξαρτησία)- τότε η αποδοχή τους στην ενήλικη ζωή θα είναι θετική. Για να μπορεί ένας ενήλικας να συνδέεται συναισθηματικά με άλλους και να αγαπά, είναι απαραίτητο να μπορεί να εξαρτάται μ' έναν αυθόρμητο και ώριμο τρόπο. Εκτός αυτού, το να μπορεί κανείς να «αγκαλιάσει» με κάποιο τρόπο την έννοια της εξάρτησης, τον βοηθά να αντιμετωπίζει καταστάσεις που ενυπάρχει πόνος όπως αποτυχίες, απογοητεύσεις και αλλαγές. Κι αυτό συμβαίνει γιατί είναι σε θέση να αναζητήσει βοήθεια, παρηγοριά και υποστήριξη από άλλους. Αυτή η αυθόρμητη «πίστη» στους άλλους και στη βοήθεια που μπορούν να παρέχουν σε δύσκολες στιγμές είναι που κάνει τους ανθρώπους να συνεχίζουν να ρισκινδυνεύουν και να αισθάνονται δυνατοί. Αντιθέτως, σ' εκείνους που η εξάρτηση από άλλους παράγει άγχος, οι δύσκολες στιγμές γίνονται ακόμη πιο οδυνηρές, αφού αρνούνται ότι έχουν ανάγκη τη βοήθεια άλλων και αποφεύγουν να αναζητήσουν παρηγοριά και υποστήριξη απ' αυτούς. Παραδείγματα ρόλων αυτής της ομάδας θα μπορούσαν να είναι αυτοί του γιου, της κόρης, του μαθητή ή του θεραπευόμενου.

Δεύτερη ομάδα (cluster two)

Οι ρόλοι αυτής της ομάδας προϋποθέτουν την απόκτηση αυτονομίας γι' αυτό και συμπίπτουν με εκείνο το αναπτυξιακό στάδιο όπου το παιδί περνά από τη φάση της πλήρους εξάρτησης σε μια φάση μεγαλύτερης αυτονομίας και ανεξαρτησίας. Ο Bustos (1994) επηρεασμένος και από την ψυχαναλυτική θεωρία, αναφέρει πως σ' αυτό το αναπτυξιακό στάδιο η μορφή του πατέρα είναι καθοριστικής σημασίας για την απόκτηση ενεργητικής και αυτόνομης θέσης από μέρους του παιδιού. Αυτό συμβαίνει επειδή, πολιτισμικά, η φιγούρα του πατέρα είναι συνδεδεμένη με έναν πιο ενεργό ρόλο μέσα στην οικογένεια, σε αντίθεση με τη φιγούρα της μητέρας της οποίας ο ρόλος συνδέεται με την υποστήριξη και τη φροντίδα των άλλων. Η απόκτηση ενεργητικής και αυτόνομης θέσης θα καθορίσει αργότερα και την άσκηση ενεργητικών ρόλων που σχετίζονται με την εργασία, την αυτό-εκτίμηση, την ικανότητα για επιτυχία, την άσκηση εξουσίας.

Η δυναμική των ρόλων της πρώτης και δεύτερης ομάδας (cluster one and two) παραμένει και στην ενήλικη ζωή, αλλά εμφανίζεται μ' έναν «ώριμο» πλέον τρόπο. Παρόλα αυτά, οι ρόλοι που υπερισχύουν στην ενήλικη ζωή είναι αυτοί της τρίτης ομάδας (cluster three).

Τρίτη ομάδα (cluster three)

Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει ρόλους που προϋποθέτουν ένα διαφορετικό «σχετίζεσθαι» με τους άλλους ανθρώπους απ' αυτό των δυο προηγούμενων ομάδων. Συγκεκριμένα, πρόκειται για ρόλους που βασίζονται σε ισότιμους δεσμούς και που καθορίζονται από δυναμικές όπως ο ανταγωνισμός, ο συναγωνισμός ή η συνεργασία. Μέσα από τέτοιους ρόλους μαθαίνει κανείς να θέτει όρια, να υπερασπίζεται τις θέσεις του, να επιτίθεται ή να προστατεύει τον εαυτό του από την επιθετικότητα. Γενικότερα, μέσα σ' αυτό το πεδίο μαθαίνουμε να φροντίζουμε τον εαυτό μας πιο προσεκτικά (Bustos, 1994).

Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι πιθανοί δεσμοί ανάμεσα στους ρόλους, μπορεί να είναι συμμετρικοί ή ασυμμετρικοί. Σύμφωνα με τον Bustos (1994), στους *συμμετρικούς δεσμούς*, οι συμπληρωματικοί ρόλοι, δηλαδή οι ρόλοι που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση, είναι ισότιμοι και έχουν ίσες ευθύνες. Επίσης, στους συμμετρικούς δεσμούς ισχύουν οι ίδιοι κανόνες για τους συμπληρωματικούς ρόλους. Παραδείγματα συμμετρικών δεσμών θα μπορούσαν να είναι τα αδέρφια, οι φίλοι, οι εραστές. Αντίθετα, στους *ασυμμετρικούς δεσμούς*, υπάρχει ιεραρχία και άνιση κατανομή ευθυνών. Σ' αυτό το είδος σχέσεων την εξουσία και τη δύναμη κατέχει ένας από τους δυο ρόλους που εμπλέκονται στο δεσμό. Στους ασυμμετρικούς δεσμούς, οι ρόλοι νοηματοδοτούνται από τα δυο εμπλεκόμενα μέρη που αλληλεπιδρούν π.χ. γονέας-παιδί, δάσκαλος-μαθητής, θεραπευτής-θεραπευόμενος. Από τα παραπάνω μπορούμε να συμπεράνουμε πως οι δεσμοί των ρόλων στο cluster one και στο cluster two είναι ασυμμετρικοί ενώ οι δεσμοί των ρόλων στο cluster three είναι συμμετρικοί.

Τέλος, ο ψυχοδραματιστής έχοντας στο μυαλό του το μοντέλο των clusters μπορεί πιο εύκολα να διερευνήσει και ν' ανακαλύψει σε ποιο από τα clusters του θεραπευόμενου υπάρχουν τυχόν τραύματα. Έτσι, μπορεί να βοηθήσει και τον ίδιο τον θεραπευόμενο να εντοπίσει και να αναπτύξει τους υποανάπτυκτους ρόλους που υπάρχουν σε κάποιο από τα clusters ή να αντικαταστήσει τους δυσλειτουργικούς

ρόλους με άλλους πιο λειτουργικούς. Εδώ έγκειται και η χρησιμότητα της έννοιας των clusters στο ψυχόδραμα.

Αντί επιλόγου

Οι ιδέες του Bustos αποτελούν ένα συνονθύλευμα της θεωρίας του Moreno και της ψυχαναλυτικής θεωρίας. Ο ίδιος ο Bustos (1994) αναφέρει πως «μαγεύτηκε» από τη θεωρία του Moreno και το ψυχόδραμα, όμως δεν απαρνήθηκε ποτέ την ψυχαναλυτική θεωρία. Τόσο ο Moreno όσο και ο Freud ή η Klein αποτέλεσαν τις «ρίζες» που του προσέφεραν τα θετικά «συστατικά»-ερεθίσματα για να αναπτυχθεί ως ψυχοθεραπευτής και να ανοίξει τα «φτερά» του. Έτσι, μ' έναν ιδιαίτερο τρόπο, μέσα από την προσωπική του ιστορία, ο Bustos θέλει να δείξει πως δεν πρέπει να μένουμε αγκιστρωμένοι σε όλα εκείνα που αποτέλεσαν τις «ρίζες» μας, δηλαδή πρόσωπα, ιδέες, θεωρίες, καταστάσεις, αλλά να εξελισσόμαστε και να προχωρούμε πέρα από αυτές χωρίς όμως να τις λησμονούμε. Τότε μόνο δείχνουμε ότι τις αγαπάμε και τις ευγνωμονούμε για όσα μας προσέφεραν.

Παράρτημα

Οι τρεις βασικές ομάδες ρόλων (clusters)

Cluster 1	Να είμαστε εξαρτημένοι και παθητικοί.
Cluster 2	Να αναζητάμε αυτό που θέλουμε για να πετύχουμε αυτονομία.
Cluster 3	Να μοιραζόμαστε, να συναγωνιζόμαστε και να ανταγωνιζόμαστε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bustos, D. M. (1994). Wings and roots. In P. Holmes, M. Karp & M. Watson (Eds). *Psychodrama since Moreno: Innovations in theory and practice* (p.p 63- 76). London: Routledge.
- Moreno, J. L. (1934/1953). *Who shall survive?.* New York: Beacon House.
- Moreno, J. L. & Moreno, Z. T. (1977). *Psychodrama*, vol. 1, 4th edn, New York: Beacon House.